

|| SZÁDOCZKI VERA || *A rendi élet ábrázolása a jezsuita költészetoktatásban**

A jezsuita rend költői magas színvonalon művelték az alkalmi költészet műfajait, köszöntve velük az uralkodói ház egyes tagjait például esküvőjük alkalmából vagy felépülést kívántak egy-egy betegségből. Reagáltak koruk háborúira, neves csatáira is éljenezve a hadvezéreket, vagy verses vitába bocsátkoztak a pápaválasztás kapcsán. Természetesen nem maradhat ki ebből a felsorolásból saját rendjük, rendtársaik, a mindennapi életük, ügyes-bajos dolgaik sem. Némiképp ellentmondásosnak tűnik egy mondatban a hétköznapi és a reprezentáció, illetve, hogy bírhat-e reprezentációs értékkel a mindennapiság. A tanulmány minden olyan eseményt, személyt és helyszínt számba vesz a versek kapcsán, mely a jezsuitákhoz köthető. A reprezentáció szó pedig abban az értelemben szerepel, hogy valamit megjeleníteni, szem elé állítani, valaminek emléket állítani.¹ Ebben a vonatkozásban pedig reprezentáció lehet egy rend életében hétköznapiinak számító esemény, főleg ha néhány év, évtized távlatából kiderül, hogy annyira nem is mindennapi dologról van szó.

A 18. századi Magyarországon virágzott a latin nyelvű költészet. Roppant mennyiségű, különböző műfajú költemény maradt ránk részint nyomtatásban, részben kéziratos formában. Ezeknek a verseknek jelentős része alkalmi költemény, melyek formailag és gondolatvilágukban az antik hagyományok hű ápolásáról tanúskodnak, ugyanakkor témájukban és alkalmi jellegüknél fogva sajátosságosan helyezkednek el.² A jezsuiták az oktatásban arra törekedtek, hogy a tanulók kitűnően értse-
nek, beszéljenek és írjanak latinul. A gimnázium ötödik, úgynevezett poétaosztályában került sor a költészettanra. A rendtagoknak a gimnázium és a filozófiai fakultás elvégzése után még egy évet kellett a poétikával foglalkozniuk. Ez volt az úgynevezett repetens-képző, mellyel azt kívánták elérni, hogy a növendékek még egyszer foglalkozzanak a „humanae litterae”-vel, ezáltal a tiszta latin stílust elsajátítsák.³ A kolozsvári nemesi konviktus poétaosztályos diákjai 1765–1773 közt

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ MAROSI Ernő, *Reprezentáció = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, X, Bp., Balassi, 2010, 72.

² VARGA László, *Hannulák János a XVIII. század Horatiusa*, Debrecen, 1938, 3–4.

³ A repetens-képzőről bővebben: MÉSZÁROS István, *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*, Bp., Akadémiai, 1981, 457–459; SZABÓ Flóris, *A költészet tanításának elmélete és gy-*

egyetlen nagy könyvbe másolták be költeményeiket saját kezűleg, a nyolc év alatt összesen hetvenhét elégiát. (A kötet ma Kolozsváron, az Akadémiai Könyvtárban található.⁴) A győri repetensek verseit pedig öt kézirat őrzi 1750-től a rend feloszlásáig. (Ezek pedig Pannonhalmán, Főapátsági Könyvtár tulajdonában vannak.⁵) A kötetekben disztichonos és hexameteres műveket olvashatunk, 22 év közel 300 versét.

A gyűjteményből kikeresve a sajátosságosan jezsuita eseményeket, dolgokat, helyszíneket, olyan mennyiségű vers jött felszínre, amelyek nem férnek meg egyetlen dolgozatban, így most csak felsorolásszerűen álljanak itt a felmerülő témák, és ezek közül jelen tanulmány csak egyet jár körbe részletesen.

A versek közt megjelennek olyanok, melyek a jezsuitákat általánosságban tárják az olvasó elé mintegy példaként, így olvashatunk a dolgos jezsuitáról⁶ vagy a nagyszombati elégiáírókról és a költészet virágzásáról a rendben.⁷ Megemlékeznek egy-egy rendtag haláláról,⁸ vagy életének más jelentős eseményéről, pl. egy kötet megjelenéséről (Tolvaj Imre zsengei⁹), egy-egy tudományos felfedezésről (Hell Miksa mágnesei¹⁰) vagy a tiszteletes kanárijának elpusztulásáról.¹¹ A jezsuitáknak nagy szerepe volt a Jézus Szíve-tisztelet elterjesztésében, az ünnep bevezetésében. Ennek az eseménynek is emléket állítanak egy versben.¹² Tudomást szerzünk a költeményekből, milyen birtokaik, kertjeik, anyagi javaik voltak: vers született a kolozsvári szőlőskertről, melyet vihar tépázott meg, a kolozsvári nemesi konviktus

korlata a jezsuiták győri tanárképzőjében (1742–1773), Irodalomtörténeti Közlemények, 1980, 469–485.

⁴ Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár MS. C. 525. [A továbbiakban: Kolozsvár].

⁵ Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 118 D 12, 118 E 1, 118 E 19, 120b A 3, 120b A 9. [A továbbiakban: Pannonhalma].

⁶ FEKETE Martinus, *Operariis Societatis J. Panegyris*, 1767, Pannonhalma 120b A 3. 12v–15v. (A versek őrzőkötetének meghatározásakor nem a kötetek címét használom, mivel azok vagy nincsenek, vagy túl terjedősek, hanem azt, hogy ma hol őrzik. A pannonhalmi kéziratok esetében pedig jelzetet is adok.)

⁷ SZÉKELY Stephanus, *Elegia in laudem Elegiographi nuper Tyrnaviae editi*, 1766, Pannonhalma 120b A 9. 64–70; KORBÉLI Antonius, *Elegia qua demonstratur Societate Jesu semper viguisse Poesim*, 1763, Pannonhalma, 118 E 19. 209v–212v.

⁸ pl. KUN Ignatius, *Epicedion P. Josepho Apponyi in castris ad Schweidnitzium est charitate adversus proximum defuncto*, 1758, Pannonhalma, 118 E 1. 368–374.

⁹ BONYHÁDI Ignatius, *Elegia de 2dis Primitiis P. Emerici Tolvaj*, 1773, Pannonhalma, 118 D 12. 116r–118v.

¹⁰ [N. N.], *Poema de Magnete P. Maximiliani Höll*, 1763, Pannonhalma, 118 E 19. 241v–242r.

¹¹ SZEGEDI Johannes, *Epicedion canariae reverendi patris regendi*, 1768, Kolozsvár, 181–187.

¹² BARTA Stephanus, *Elegia de inducendo Festo Sanctissimi Cordis Iesu*, 1766, Pannonhalma, 120b A 9. 57–61.

kertjéről egy leíró költeményt olvashatunk, de arról is értesülünk, milyen javakkal bírt a győri kollégium.¹³ Ez utóbbi verset igen érdekes lenne összehasonlítani egy korabeli leltári jegyzékkel, illetve azzal a néhány évvel későbbi verssel, melyben a római szeminárium dolgait veszik sorra.¹⁴

A rend életében fontos szerepet játszott a tudományos élet, ennél fogva ez a téma a költemények közt is előkerül. Elégiában ünneplik a matematikát.¹⁵ Csodálatos átváltozásként (metamorfózisként) mutatják be, hogy Nagyszombatban a kollégium szárazmalma új ebédlővé vált, a vargák és zenészek lakása pedig matematikai múzeummá és csillagvizsgálóvá alakult át.¹⁶ A csillagvizsgáló építése igen jelentős esemény lehetett, mert további költeményekben is megjelenik.¹⁷

A vizsgált versek jelentősebb része a Győrben tanuló diákok tollából került ki, így nem kell csodálkoznunk azon, hogy a győri élet érdekesebb alkalmai szintén témává váltak. Ezen belül is a jezsuiták gyógyszerháza tartogatott sok izgalmat. Egy 1764-es vers arról emlékezik meg, hogy a fent említett helyen egy múmiát találtak. Két évvel később, 1766-ban pedig mérges kígyók jelentek meg ugyanitt.¹⁸ Ezeket az eseményeket azonban hiába kerestem a fennmaradt *Diariumban*,¹⁹ nemcsak az adott években, de jó néhány évvel visszamenőleg sem találtam. Ez nem jelenti azt, hogy kitalált eseményekről van szó, mivel a *Diarium* több évben igen szűkszavú, és csak az egyházi vonatkozású eseményeket jegyezték föl. Ugyanakkor az is megeshet, hogy jóval korábban került elő az a múmia. Erre abból a szempontból is jó lenne választ kapni, hogy közelebbről megismerhessük a költészetoktatás témaválasztási mikéntjét.

¹³ LESTYÁN Martinus, *Elegia quo deplorantur vineae Claudiopolitanae per frigora et ventos excussae*, 1768, Kolozsvár, 191–195; SZABÓ Franciscus, *Elegia quo describitur hortus Convictus Nobilinus suburbanus*, 1772, Kolozsvár, 377–380; ABEGG Antonius, *Poemation de Patre Missionario in bona Collegii Iaurinensis inducto*, 1755, Pannonhalma, 153–160.

¹⁴ PETZ Josephus, *Elegia de rebus seminarii Romani in foro agonali divenditis*, Pannonhalma, 118 D 12. 103v–105v.

¹⁵ ABEGG Antonius, *Epistola Elegiaca Philosophiae Iaurinensis ad Divam Matthesim, qua ejus opem sibi deesse queritur*, 1755, Pannonhalma, 118 E 1. 147–153.

¹⁶ KRECSMÁRI Joannes, *Metamorphosis Xylotbecae antiquae in novam Bibliothecam Collegii Academici Tyrnaviensis, qua occasione mutatur etiam Pistrinum Collegii in novum Triclinium, sutorum et Musicorum habitatio in Musaeum Mathematicum, et Speculum Astronomicum*, 1761, Pannonhalma, 118 E 19. 148r–151v.

¹⁷ pl. VERNEDA Franciscus Xaverius, *Epistola Elegiaca qua Matthesis Cassoviensis gratulatur Matthesi Tyrnaviensi de specula astronomica*, 1755, Pannonhalma, 118 E 1. 160–166.

¹⁸ RAUSCH Franciscus, *Poemation de mumia apothecae Collegii Iaurinensis illata*, 1764, Pannonhalma, 118 E 19. 267r–268r; HARSÁNYI Stephanus, *Poema de cura viperarum in Apotheca Nostra*, 1766, Pannonhalma, 120b A 9. 104–107.

¹⁹ Az eredeti kézirat a Győri Püspöki Könyvtárban található, mikrofilmen: OSZK FM1/ 2960.

A Jézus Társaság missziós rend. A versek által felölelt időszakban a dél-amerikai misszió kavart nagy port az egyházi és a politikai életben, melyben magyar rendtagok is részt vettek, közülük a nevesebbek Orosz László és Kayling József voltak. Több költeményt is olvashatunk a paraguayi misszióról, nyomon követhetjük az ottani eseményeket a hajóra szállástól az ott tartózkodáson, háborúkon át egészen a hazatérésig,²⁰ mely, mint tudjuk, jezsuita részről nem dicsőséges hazatérés volt, hanem börtön várt a földrésről kitoloncolt szerzetesekre. A börtönből kelt levelek is jó témát szolgáltatottak egy-egy epistola megírásához.²¹ A témának bőséges a szakirodalma,²² és több forrás (levél, emlékirat²³) is fennmaradt, melyek tartalmát, írásmódját szintén érdekes lenne összevetni a költeményekkel.

Hell Miksa neve és tudományos működése már szóba került, és további három versben kerül még elő neve, ami jól mutatja, milyen nagy elismertségnek örvendett a renden belül. Három, hosszú, 200-200 soros elégiáról van szó, 1768, 1769 és 1770-ből. Közülük kettő már címében is viseli Hell nevét, a harmadik egy episztola, amelyet Sajnovics János „bőrébe bújva” írt a repetens diák.²⁴ Ha az évszámokat, neveket és persze a versek címében olvasott információkat összekapcsoljuk, könnyen rá lehet ismerni, hogy a két páter vardói expedíciója a téma.

Hell Miksa császári csillagász volt Bécsben és az egyetemi csillagászati tanszék vezetője, a szakmájában igen megbecsült embernek számított. Őt bízták meg a kolozsvári, a nagyszombati (s majd később a budai és egrői) csillagvizsgáló megtervezésével. Csillagászati évkönyveket adott ki *Ephemerides* címmel, ezekben a száraz (ám pontos és precíz) számadatokon kívül népszerű értekezéseket is írt, melynek

²⁰ HEYRENBACH Josephus, *Metamorphosis Nemesis Paraquaricæ [...]*, 1759, Pannonhalma, 118 E 19. 58r–64r; SETH Josephus, *Propempticon Sexaginta Missionariis e Societate Jesu Jussu Hispaniae regis in Paraguariam proficiscetibus*, 1761, Pannonhalma, 118 E 19. 152r–156r; PATZIER Michael, *Soteria pro recuperanda valetudine R. P. Josephi Kössler sed n. diva ob mortem illius, quae interea conreuta est*, 1771, Pannonhalma, 118 D 12. 35r–37r.

²¹ ARVAY Ladislaus, *Epistola P. Josephi Kayling ex carcere S. Juliani ad P. Joannem Kössler*, 1769, Pannonhalma, 120b A 3. 134r–136v; FELSZEGI Andreas, *Epistola qua P. Joannes Kössler respondet P. Josepho Kayling ad Epistolam Anno superiore datam*, 1770, Pannonhalma, 120b A 3. 180r–180v.

²² pl. BARTUSZ-DOBOSI László, *Jezsuiták és conquistadorok harca az indiánokért a XVII–XVIII. században*, Bp., Szent Gellért, [2002].

²³ Pl. ÉDER Franciscus Xaverius, *Descriptio Provinciae Maxitarum in Regno Peruano*, ed. MAKÓ Paulus, Budae, typ. Universitatis, 1791. – Továbbá fennmaradtak Orosz Lászlónak misszióból hazaküldött levelei.

²⁴ PILCHMAYER Philippus, *Propempticon P. Maximiliano Höll Astronomo caesareo in Daniam Profecturo*, 1768, Pannonhalma, 120b A 3. 100v–103r; SOMOGYI Franciscus, *Elegia qua Pater Sainovics Patri Francisco Splényi iter suum ex Norvegia perscribit*, 1769, Pannonhalma 120b A 3. 140r–142v; NAGLITSCH Martinus, *Elegia, qua queritur Viennensis Uranie de diuturna absentia Patris Maximiliani Hell*, 1770, Pannonhalma 120b A 3. 175v–178r.

köszönhetően Európa-szerte híressé vált tudományos tevékenysége.²⁵ A csillagászok kiszámolták, hogy 1769. június 3-án a Vénusz bolygó át fog vonulni a Föld és a Nap között. Ennek a jelentősége az volt, hogy ha sikerül megállapítani a Vénusz Nap korongja elé érkezésének és onnan való távozásának pontos időpontját, tehát megmérni az átvonulás időtartamát, akkor kiszámítható a Nap és Föld közötti távolság. Ez az esemény lázban tartotta mind magukat a csillagászokat, mind a tudományokat pártoló gazdag urakat, királyokat is. Az átvonulás Európában csak a sarkkörön túlról volt megfigyelhető. VII. Keresztély, dán-norvég király elhatározta, hogy saját költségén expedíciót küld az átvonulás megfigyelésére a lappföldi Vardő szigetére. A vállalkozás vezetőjének Hell Miksát választotta, aki elfogadta a felkérést. Társául egykori tanítványát, Sajnovics Jánost, a nagyszombati csillagda prefektusát választotta. 1768. április 28-án indult el Bécsből a két tudós a hosszú és kalandos útra, és jó félév utazás után október 11-én értek Vardőbe. Itt ideiglenes obszervatóriumot építettek, és várták az átvonulást. De hogy addig se unatkozzanak, tanulmányozták a sarki fényt, a mágnesességet, az apály-dagály jelenséget, szerencséjükre ekkor még holdfogyatkozást és üstököst is megfigyelhettek. És figyelték az ott élőket, történelmüket, vallásukat, nyelvüket. Az itt gyűjtött anyag alapján írta meg Sajnovics a lapp-magyar nyelvrokonságról szóló értekezését.²⁶ Az átvonulást sikeresen észlelték, és a korban legpontosabban számították ki a Nap–Föld távolságot, mely elég közel áll a mai hivatalos számhoz. 1770 augusztusában értek vissza Bécsbe.²⁷

Ezek a tények, melyek az alapanyagot szolgáltatták a versekhez. A három vers pont abból a három évből való, mikor a két páter Vardőben tartózkodott, és ez jól mutatja, hogy a költészetoktatás odafigyelt az aktuális eseményekre, ezzel is azt tanították, hogy kell alkalmi költeményeket írni. 1768-ban az induláskor egy búcsúverset, ún. propempticont írnak Hellhez, melyben sok szerencsét kívánnak neki a hosszú úthoz és a vállalkozás sikeréhez, 1769-ben megemlékeznek az utazásáról, 1770-ben pedig visszavárják. A második és harmadik vers érdekes kérdéseket vet fel. Például: honnan és hogyan értesültek a diákok vagy vezető tanáraik arról, hogy milyen útjuk volt Sajnovicséknak? Vagy ők találták ki az elégia tartalmát? Érdekes-e forrást keresni? Mindkét atya levelezett itthoni rendtársakkal, Sajnovics

²⁵ *Ephemerides astronomicae anni [...] ad meridianum Vinodobensem*, Bécs, 1757–1793.

²⁶ SAJNOVICS Joannes, *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse: Regiae Scientiarum Societati Danicae praelecta Hafniae [...]*, Hafniae, Typ. Orphanotrophii Regnii, [1770]; Ua., Tyrnaviae, Acad., 1770.

²⁷ HEINRICH László, *Az első kolozsvári csillagda*, Bukarest, Kriterion, 1978, 28–43; LAKÓ György, *Sajnovics János*, Bp., Akadémiai, 1973, 19–36.

naplót is vezetett, mely értelemszerűen vele együtt érkezett haza, tehát ez az 1769-es vers forrásaiból biztosan kizárható, de lehetséges, hogy az 1770-esből is. Noha a győri repetensek versei nincsenek hónapra dátumozva, csak az évszámokat tudjuk, a kolozsvári anyag pontosabb időmeghatározásai alapján azt mondhatjuk, hogy az előadásra/bemásolásra szánt verseket általában a tavaszi, kora nyári hónapokban írták (eltérés persze mindig található). Akkor viszont az 1770-es vers forrása sem lehetett a napló, mert Hellék augusztusban értek haza. Maradnak tehát a levelek. Sajnovics 11 levelet küldött haza Splényi Ferencnek Nagyszombatba.²⁸ Végigolvasva a két elégiát és velük párhuzamosan a leveleket megdöbbenő, hogy a versek mennyire átveszik a levelek témáját, képanyagát, sőt a Sajnovics újáról szóló elégia határozottan egy, az 1768 augusztusában Nidrosiából küldött levélre megy vissza, szinte annak disztichonos formává való átalakítása. Tehát ismerték Sajnovics leveleit. Arra utaló adatot nem találtam, hogy ezek a levelek nyomtatásban megjelentek volna a korban. Inkább arról lehet szó, hogy Splényi, miután a leveleket kézhez kapta, értesítette a rendtársait azok tartalmáról, vagy másolatban tovább is küldte azokat. (Egy ilyen másolat lehet a Széchenyi könyvtárban őrzött kézirat.)

Nézzük először az 1770-es verset, majd bővebben az 1769-est. Az elégiában a bécsi Uránia panaszkodik, hogy Hell Miksa milyen rég eltávozott onnan, a siralmakat a költő a megszemélyesített csillagvizsgáló szájába adja, aki igazán barokkos körmondatokban cifrázza azokat. Megjelennek itt az olümposzi istenek és számos más mitológiai alak és csillagkép, de a hosszú vers lényege mégis röviden összefoglalható: Uránia fájlalja, hogy Hell oly rég távol van, noha tudja, mekkora dicsőség ez a vállalkozás, mégis félti, hogy milyen veszedelmekkel (fagy, hajótörés) kell szembenéznie hosszú útja során a páternek. Szerencsés és mihamarabbi viszontlátásért könyörög. A vers végén azonban nem számol be a hazatérésről, tehát ez is alátámaszthatja, hogy még a két páter megérkezése előtt született a vers. Az elégia írója bizonyosan ismerte a levelek tartalmát, és noha az egyes eseményekre csak érintőlegesen utal, mégis könnyen azonosítható, honnan vette azokat. Egy konkrét példa: „Láttam én, hogy méltósága feladásával hajóról üdvözölte ő [a dán király] ezt a nagy férfit”²⁹ – olvashatjuk az elégiában (149–150. sor). Ez az 1768. június 5-én kelt levélben Herman Ottó fordításában: „Történt első nap [Lübekben], hogy az ebéd befejeztével Hell és én a királyi kertben, mely folyam mellett van, sétálgatánk, midőn véletlenül egy ladikot pillantunk meg, melyet egy úrfi egymaga

²⁸ Ezek ma egy kötetbe összemásolva: *Litterae intuitu observationis transitus Veneris per discum solis die 3 junii 1769 Vardhusi in Dania peractae*, 49 f. OSZK Fol. Lat. 4095.

²⁹ Vidi ego deposita cum majestate salutem / De navi tanto diceret ille viro.

minden kíséret nélkül hajtott; köszöntöttük, az könnyeden elsurrant; mi a testőrség valamely tisztecskéjének tartottuk, midőn ő a ladikkal megfordul és fennszóval így kiált felénk: „kik magok?” Ekkor kétes sejtelem alatt, vajon nem-e ez a király, hallgatánk, megújítja kérdését, egyúttal felegyenesedve a hajóban, rendjelt és ruháján a királyi csillagot láttuk meg és a királlyal találtuk magunkat szemközt, mire Hell így szól: „Felséges uram! én a császári csillagász vagyok Bécsből és legalázatosabban lábaihoz borulok”. Viszont a király: „ah, Hell atya” gyorsan üdvözölve bennünket, távozott.”³⁰

Az 1769-ből származó episztola párja az 1768 augusztusában, Nidrosiában (a norvégiai Trondheimben) kelt levél. Mindkét mű az utazás kezdeti szakaszáról számol be, az indulástól Trondheim városába való megérkezésükig. A kötelező levélformulával indít mindkettő, aztán a napot nevezik meg, melyen útra keltek: az elégia – szabad fordításban – így határozza meg: „Az a nap, ami látta, hogy a bűn nélkül Jézust szülő gyorsan ment egyszülöttjével Erzsébet rokonához, hogy híru adja áldott állapotát.” A levélben kevésbé költőien csak ennyi áll: július 2-án, mikor Mária meglátogatja Erzsébetet (azaz Sárlos Boldogasszony napján).³¹ Érdekes lenne pontról pontra végigvenni az utazást, de most csak további két esemény álljon itt szemléltetésként.

Közismert Bahun vára Norvégiában, de számunkra még emlékezetesebb bajainkról. Itt a magas sziklaszírtre semmilyen ellenségnek nincs bejárása, mert minden oldalról víz veszi körül, ez a hely látta, hogy a szívünk reszkett a nagy félelemtől, mert ahogy megpróbáltunk átkelni a zúgó folyamon, majdnem elsüllyedt sajkánk a habokban. Hogy milyen volt lelkem és mit gondoltam? Hűen írom le, ha ezeket mondom: Meghalunk! – kiáltottam először [...]”³²

A levél ezt így fogalmazza meg:

³⁰ HERMAN Ottó, *Az északi madárhegyek tájáról*, Bp., Természettudományi Társ., 1893, 523; *Litterae intuitu observationis transitus Veneris...*, i. m., 11r–v.

³¹ Illa dies, quae Iessaeam sine labe Parentem/ Natali celerem vidit abire solo. – Die 2a Julii cum Maria Elisabetha visitante.

³² 93–104. sor: Est Arx Norvegae sat nota Bahusia terrae/ Limes, at est nostro notior illa malo./ Haec nulli cessura hosti rupi insidet altae,/ Quam Trollheta suis undique cingit aquis./ Iste locus tremulas nos vidit ad aethera palmas/ Tendere, prae nimio corque micare metu./ Namve ubi tentamus rapidum transmittere flumen,/ Paene ruinosam merserat unda ratem./ Quem mihi tunc animum, quamve arbitrare fuisse/ Mentem? Constabat si tamen illa sibi./ Occisimus, prior exlamo, mea verba sequuntur/ Mox reliqui, dubiis ars stupet ipsa malis.

Bahusnál igen magas és széles volt a folyam vize, melyen romlatagul ácsolt, a tehernek nem elégséges járó művel kellett volna átkelnünk. Már a folyam közepén mindenütt víz tolt be a kompba, a hajó lassanként süllyedni kezdett s már-már egy lábnyinál mélyebben álltunk a vízben, midőn szerencsésen a parthoz vergődve és a terhes kocsitól a hajót megszabadítva, a hajóművet megmentettük, mely ha még húsz lépésnyire a parttól lett volna távol, mindannyian elmerülünk, amint ez pár hó előtt e helyen egy földműves társasággal megtörtént, mely marháival együtt odaveszett.³³

Jól megfigyelhető ebben a részletben, hogy a vers nem pusztán átvette a levélben leírtakat, hanem érzelmi töltettel is ellátta azokat. Ez a bahusi kaland egyébként említésszerűen az 1770-es versben is megjelenik.³⁴

A másik részlet reprezentálja, hogy a két atya megbecsülése a nekik juttatott eszközökön is megmutatkozott. A versben:

Nehéz szekereinket könnyű fogatok váltották fel, ezeket franciául carriolnak mondják. Hét ilyen carriolnak [am. chariot – Sz. V.] hívott kocsink volt, kettőnknek egy-egy, holminknak öt. Kétkerekű volt és lágy posztó az ülésnek, kettős rúd tartotta az odafogott lovakat. Höll, amin utazott, igen gazdagon sárga arany színű festett rózsákhoz volt hasonlítható. De ami nekem jutott, méltán harcolhatott az új tavaszi zöldességgel, amely a leveleken szokott lenni.³⁵

A levélben ez így hangzik:

[...] ezek [rugós kocsik és társszekerek] helyébe számunkra úgynevezett repülő csézá (chaise) készítettek, melyet cariolnak neveznek; áll pedig ez az egy tengelyű, kétkerekű szekérmű egy-egy személyre való kényelmes ülőhelyből, mely elé két rúd közé egy ló van fogva, ez hordja és húzza is a cariolt. Hell pateré vörösre mázolt, arannyal ékesített volt és 60 tallérba, az enyém zöld színre festve pedig 50-be került; podgyászunk öt, karn nevű két

³³ HERMAN, 30. jegyzetben *i. m.*, 526; *Litterae intuitu observationis transitus Veneris...*, 30. jegyzetben *i. m.*, 16r–v.

³⁴ Cum legerem ut tumidis fueris prope mersus in undis [...].

³⁵ 129–138. sor: Successere leves onerosis curribus axes,/ Carriol his nomen Gallica lingua dedit./ Septeni fuerant nobis hoc nomine carri,/ Nos gemini, pondus quinque tulere suum./ Binae cuique rotae, mollique sedilia panno./ Fulta duplex incutum, pertica clausit equum./ Höll, quo vectus erat, fulvo ditissimus auro/ Par poterat pictis esse colore rosis./ At mihi qui datus est dignus certare viro/ Vere novo in foliis qui solet esse, fuit.

lovak szekérre rakatott. Julius 18-án kivonultunk Krisztianiából. Valóságos ünnepélyes kivonulás volt ez, hasonló egy csillagász diadalmenetéhez.³⁶

A vers itt elhagyja a száraz számadatokat, inkább a díszítést cifrázza még egy kicsit, mely szintén a költői beszédmód sajátja. Nem véletlenül szerepel hosszabban a levélből vett rész, mint ahogy az elégiából vett leírás megkívánta volna: „Valóságos ünnepélyes kivonulás volt ez, hasonló egy csillagász diadalmenetéhez.” A versben itt nem szerepel ez a mozzanat, ám más helyeken megemlíti ehhez hasonló diadalmenetet. A városokba érkezésükkor és onnan való távozáskor emberek tömege kíséri őket éljenezve, vacsorameghívásokat kapnak, hangversenyt szerveznek tiszteletükre és a látogatók egymásnak adják a kilincset szálláshelyeiken – protestáns országokban így éljeneztek két jezsuitát.

Az itt felsorakoztatott példák jól mutatják, hogy a jezsuita költészet szerette a hétköznapi témákat, de a rend életében a kimagasló eseményeknek is méltó emléket állítottak, akár versek sokaságával is. Hisz a rendi hétköznapiak része volt a nagy rendtársak emlékezetes tetteiről való beszélgetés, mely állandó érdeklődésre tartott számot.

Monks' life as mirrored in Jesuit school poetry

The Jesuit order considered teaching how to write occasional poetry in Latin important in their secondary schools as well as in the so-called *repetens* classes. The students versified the monks' scientific trips, described the buildings, the feasts of the order, the establishment of a new library or observatory. This essay analyses how the students commemorated the characteristically Jesuit people, events and places. They wrote poems about the toiling Jesuit monk, the elegy-writers in Nagyszombat, scientific discoveries or new books. There are some poems about the birthday or death of monks or missionaries in South America. We can follow Miksa Hell, the famous astronomer on his trip to Vardoe, where he could observe the Venus. His attender and friend János Sajnovics sent home a lot of letters about their trip and activities. Jesuit students used these to write their poems. It is interesting to see how a poem was born out of these things and events.

³⁶ HERMAN, 30. jegyzetben *i. m.*, 527; *Litterae intuitu observationis transitus Veneris...*, 30. jegyzetben *i. m.*, 17r–18r.

